

Medelklassens förändrade maktposition

DEKLASSERINGEN AV LÄRARE, POLISER OCH SJUKSKÖTERS KOR,
SAMT NYA KLASSKONFLIKTER INOM MEDELKLASSEN

Lovisa Broström

Katalys publikationer

- No1: Välfärden är vinsten
No2: Svar på tal om vinster i välfärden
No3: Vilken arbetsmarknad ska vi ha?
No4: Slaget om den likvärdiga skolan
No5: Hälften kvar och hela framtiden
No6: "Jag tar värktabletter men det hjälper inte"
No7: Vägen till en likvärdig skola
No8: Fallet järnvägen
No9: Björklundeffekten
No10: Åtstrammingsdoktrinen
No11: En röst på SD är en röst på högern
No12: Mest åt de rika
No13: Färre lärare ger vinsten!
No14: Ordens makt i politiken
No15: Handbok för en ny kulturminister
No16: Städhjälp och bartender för alla?
No17: Förklaringar till SD:s framgång
No18: Utan segel i vänstervinden – eftervalsanalys
No19: I frihandelns goda namn
No20: Från massarbetslöshet till full sysselsättning
No21: Vägen till en likvärdig skola – skolpolitisk årsbok 2015
No22: Jämlikhet är lösningen!
No23: En för alla, alla för vem?
No24: Måste vi jobba 8 timmar per dag?
No25: Kapitalet i tjugoförsta århundradet
No26: Piketty på tre röda
No27: Porten kallas trång
No28: Partierna och jämlikheten
No29: Anställningsformer i Sverige
No30: Med låg kvalitet som affärsidé
No31: Den blåbruna röran
No32: Spagat över väljarkåren
No33: I skuggan av TTIP: Ceta
No34: Postkapitalism: Vår gemensamma framtid
No35: Massivt stöd för jämlikhetspolitik
No36: Pensionssveket
No37: Med integrationen som murbräcka
No38: Finansialiseringen av Sverige: på väg mot nästa kris?
No39: Sänkta löner funkar inte
No40: Klass, identitet och politisk mobilisering
No41: Arbetarlitteraturen och klassamhället
No42: Arbetarklassens symboliska utplåning i medelklassens medier
No43: Mediekapitalet
No44: Nomaderna på den svenska arbetsmarknaden
No45: Det nya arbetslivet: management-by-stress
No46: Svängdörrarnas förlovade land
No47: Vilka är "vi" i jämställdhetspolitiken?
No48: Klassamhällets tystade röster och perifera platser
No49: Klass i framtidsstaden Malmö
No50: I väntan på klasspolitik
No51: Medelklassens förändrade maktposition

Katalys – Institut för facklig idéutveckling

Katalys är ett oberoende fackligt idéinstitut som bedriver utredningsverksamhet och opinionsbildning. Våra verksamhetsområden är välfärd, samhällsekonomi, arbetsmarknad och fördelningsfrågor. Vår uppgift är att generera kunskap och perspektiv som kommer såväl den politiska debatten som fackföreningsrörelsen och dess företrädare på lokal, regional och central nivå till gagn. Men vår uppgift är även att driva den politiska debatten framåt i dessa frågor, med egna analyser och förslag grundade i fackliga perspektiv. Vi står på två ben – idéutveckling och politisk påverkan. Värderingsmässigt står vi på LO-medlemmarnas sida.

Katalys tror inte att ökade samhällsklyftor är en naturlig eller opåverkbar följd av en globaliserad värld. Vi ställer inte upp på resonemang om att bara för att det går att skapa en marknad av något som vi äger gemensamt, så ska den marknaden skapas. Vi ser att det finns konstruktiva vägar framåt för den svenska arbetsmarknaden och att de principer som en gång formade arbetsmarknaden är relevanta även i framtiden. Vi vill bidra till att den generella välfärden och trygghetssystem säkras och utvecklas. Katalys – Institut för facklig idéutveckling startades på initiativ av 6F – fackförbund i samverkan. 6F utgörs av LO-förbunden Byggnads, Elektrikerna, Fastighets, Målarna och Seko.

Lovisa Broström är doktor i ekonomisk historia.

Grafisk form och sättning: Petter Evertsén & Jesper Weithz/Revoluform

Besök vår hemsida: www.katalys.org

Sammanfattning

Medelklassen beskrivs ofta som en privilegierad grupp, med stort inflytanden över samhället. Stämmer det? Sällan utgår analysen från medelklassens arbetsituation, vilken är vad som främst definierar medelklassen. Enligt sociologen Erik Olin Wright är medelklassen en grupp med motsättningsfyllda klasspositioner; de har frihet men är samtidigt underställda chefer. Medelklassens makt och inflytande har förändrats över tid. Införandet av New Public Management (NPM) inom den offentliga sektorn har inneburit en drastisk förändring för medelklassyrkenas självständighet: makt och inflytande har minskat markant för vissa delar av medelklassen. De yrken som undersöks i denna artikel – lärare, sjuksköterskor och poliser – var tidigare fria och självständiga i sin yrkesutövning, men de har i allt större utsträckning underkastats olika typer av bestämda modeller för hur de ska arbeta, samt allt mer kontroll och mer uppföljning. Detta innebär att medelklassen har deklasserats; den har blivit fråntagen den makt och det inflytande över sitt arbete som tidigare var signifikativt för medelklassen.

Vidare har medelklassen ofta haft fria arbeten som varit svåra att övervaka och deras kontrakt har ofta byggt på lojalitet med arbetsgivaren och att arbetsuppgifterna blir utförda trots avsaknad av kontroll. Deras lön har därmed varit av en karaktär som Olin Wright kallar för lojalitetsränta. Vad man kan se i dag är att lönerna för många medelklassyrken har stagnerat. Genom ökad övervakning och kontroll har lojaliteten mellan medelklassarbetarna och arbetsgivarna minskat.

Trots denna utveckling är det allt fler som definierar sig som medelklass. Antalet tjänstemannayrken och medlemsantalen hos tjänstemannafacken ökar. Medelklassen är alltså större än någonsin tidigare – men den har också mindre makt. Medelklassyrkena blir därmed mera tillbakatryckta i vad som internationellt kallas *A Middle-Class Squeeze*. En medelklass som blivit pressad, har historiskt varit en grogrund för en reaktionär politisk utveckling. Samtidigt kan en medelklass som ser gemensamma intressen tillsammans med arbetarklassen skapa ett starkt löntagarkollektiv som i synnerhet i svensk historia visat sig framgångsrikt vad det gäller att bygga ut välfärden och höja reallönerna.

Innehåll

Sammanfattning	3
Förord	6
1. Introduktion	8
2. Teori om medelklassen	9
3. Tjänstemännens ökande andel i Sverige	11
4. New Public Management förändrar medelklassen	14
Hur NPM påverkar tjänstemannaarbeten	15
5. Löneutvecklingen – den fallande lojalitetsräntan	18
6. Spänningen mellan olika medelklassgrupper	20
7. Slutsatser: Medelklassen växer och tappar mark	22
Noter	24

Klassamhällets återkomst och behovet av en ny analys

Sedan 1980-talets mitt har de varit försvunna. Men det 21:a århundradet har inletts med klassernas och klassamhällets återkomst i den politiska diskussionen.

Den vilda, nyliberala kapitalism som kraschade 2008 visade på kapitalets hänsynslösa makt och en skriande ojämlikhet. De oinbudnas och utslutnas politiska protester återinförde ordet "arbetarklass" i ett bekymrat borgerligt språkbruk. I de senaste politiska valen i Storbritannien, Frankrike och USA har arbetarklassen och dess röster plötsligt kommit att ställa sig i centrum för den politiska debatten. "Populism" blev plötsligt det fulaste ord liberala förståsigpåare kunde tänka sig.

Det är just här, i skarven mellan kapitalets revansch – för 1900-talets demokratisering, sociala rättigheter och ekonomiska utjämning – och olika former av ett begynnande folkligt uppror, som Katalys publicerar den här serien kritiska analyser av dagens svenska klassamhälle.

Under lång tid har det saknats en uppdaterad klassanalys av Sverige. År 1972 gjorde Göran Therborn den första moderna klassanalysen av Sverige, publicerad i tidskriften Zenit. Den följdes upp av en omarbetad och kraftigt utvecklad upplaga 1982, *Klasstrukturen i Sverige 1930-80* (1981). På uppmaning av sociologen Erik Olin Wright gjorde Göran Ahrne tillsammans med Hedvig Ekerwald och Håkon Leiulfstrud en ny klasstudie i mitten av 1980-talet: *Klassamhällets förändring* (Arkiv förlag, 1985). Dessa tre skrifter var i första hand kartor över rådande och potentiella samhällskrafter. Klassamhällets ojämlikhet togs på den tiden som självklar. Göran Therborn publicerade sedan 1989 ett arbete om borgarklassens uppkomst i Sverige, tillsammans med en analys av den moderna svenska statens framväxt, *Borgarklass och byråkrati i Sverige*. På senare tid har han ägnat en hel bok åt ojämlikheten i *Ojämlikhet dödar* (2015).

Det var i samband med ett seminarium om den sistnämnda boken på bokmässan i Göteborg 2016 som frågan restes om en ny klassanalys. På det fackliga idéinstitutet Katalys hade tankarna kring hur detta skulle åstadkommas funnits sedan starten 2012. På Marx-dagarna i Stockholm i november 2016 talade Göran Therborn om klassanalys och intresset visade sig närmast överväldigande. En lista skickades runt för intresserade att bidra och följa arbetet med en ny klassanalys av Sverige. I anslutning till Socialistiskt Forum i Stockholm hade vi ett första gemensamt sammanträde och Katalys gav Göran Therborn uppdraget att tillsammans med Katalys kansli leda det arbete som nu resulterat i en rapportserie vari den rapport du nu håller i din hand, ingår.

Resultatet blev början på en rörelse bland klassintresserade forskare och intellektuella. Ett trettiotal skribenter har medverkat. Tre större seminarier har genomförts, det första i Stockholm och de två följande på LO:s folkhögskola Runö i Åkersberga. De enskilda rapporterna har utvärderats och kommenterats av en redaktionskommitté bestående

» UNDER LÅNG TID
HAR DET SAKNATS EN
UPPDATERAD KLASS-
ANALYS AV SVERIGE

av Göran Therborn, Daniel Suhonen, Åsa Odin Ekman, Sven Hort, Niels Stöber och Enna Gerin. I huvudsak har respektive rapportförfattare ägnat sig åt sina special- och intresseområden. För några teman har vi sökt upp författare. Resultatet är en unik rapportserie om det svenska klassamhället i det 21:a århundradet.

» **RESULTATET ÄR EN
UNIK RAPPORTSERIE
OM DET SVENSKA
KLASSAMHÄLLET**

När de senaste klassanalyserna gjordes i början på 1980-talet var Sverige som minst ojämnt och löntagarnas ställning på arbetsplatserna och arbetsmarknaden som starkast. Full sysselsättning rådde. Välfärdsstaten var för alla och ägdes av medborgarna. Könshållandena höll på att förändras i mer jämställd riktning, i sex- och familjeliv liksom i arbetslivet. Arbetarrörelsens partier samlade den stora majoriteten av lönearbetarnas röster och den främlingsfientliga extremhögern fanns ännu inte på kartan.

Allt detta och mer till har förändrats sedan dess. *Finansifieringen* av ekonomin har skärpt kapitalets makt över företag och arbete, samt ökat inkomstklyftorna. Den hemmagjorda kraschen på 1990-talet gjorde slut på den fulla sysselsättningen. Den offentliga sektorn har gjorts om till en skattebetald vinstmarknad, och landet till ett skatteparadis för miljardärer.

Arbetarrörelsens krav på trygghet och jämlikhet har vänts till en verklighet av växande otrygghet och ojämlikhet. Det gamla landet med stor utvandring har blivit ett med stor invandring, och med det har politiken fått en ny dimension. Dessa och andra förändringar, deras orsaker, innebörd och konsekvenser, är kärnan i de rapporter som utgör denna klassanalys.

Vår förhoppning är att dessa rapporter och projektets sammanfattande analys ska stimulera en vitaliserad samhällsdebatt som inte stannar vid att beskriva dagens klyftor och existerande ojämlikheter, utan också kan inspirera till handling att i grunden förändra dem.

Göran Therborn & Daniel Suhonen

KAPITEL 1.**Introduktion**

» **TESEN SOM DRIVS
ÄR ATT MÅNGA
MEDELKLASS-
ARBETARE
GENOMGÅR EN
DEKLASSERING**

Medelklassen porträtteras ofta som en inflytelserik och privilegierad grupp i det svenska samhället. Det verkar vara den sociala klass som sitter stadigt, även om andra kan ha det svårt. Medelklassen framställs gärna som den grupp som har fria arbeten, höga inkomster och allsköns fördelar. Även i internationella studier framhålls den svenska medelklassen som en klass som klarat sig bra, medan medelklassen i andra länder har minskat, i vad som emellanåt kallats för *A Middle-Class Squeeze*¹. Men den svenska medelklassens goda livsomständigheter är inte så entydiga. Den här artikeln diskuterar om den svenska medelklassen faktiskt sitter vid orubbat bord, samt vad som idag menas med att vara medelklass.

Inom flera typiska medelklassyrken har det skett stora förändringar och arbetsförhållandena har blivit mera ansträngda. Det har blivit en ökad arbetsbelastning och övervakning, samtidigt som lönerna för delar av den svenska medelklassen har stagnerat. Det som undersöks i denna artikel är vad en ökad kartläggning och kontroll av produktionsresultat samt löneutvecklingen, fått för effekt på medelklassens klassposition, samt även vad detta innebär för det svenska löntagarekollektivet i stort. De grupper som avhandlas i denna artikel är typiska medelklassarbeten: poliser, sjuksköterskor och lärare, vilkas arbetsmarknad ofta brukar diskuteras kopplat till frågor som avprofessionalisering, förlorande av status och stagnerade förvärvsinkomster. Alla dessa yrken är främst inkluderade i den offentliga sektorn, vilket självfallet inte utgör hela den svenska medelklassen, men en försvarlig del av den. Tesen som drivs är att många medelklassarbetare genomgår en deklassering.

KAPITEL 2.

Teori om medelklassen

» MEDELKLASSEN
UPPTAR DÄRMED
MOTSÄGELSEFULLA
POSITIONER
INOM KLASSE-
FÖRHÅLLANDENA

Det är komplicerat att definiera medelklassen. Medelklassen beskrivs ofta som en obestämbar grupp i mitten av samhället som varken är förmoden, men heller inte fattig. Inkomst är dock ett förrädiskt mått att mäta klasstillhörighet med, då inkomster kan öka eller minska utan att man får mer inflytande eller makt. Att utgå från position och inflytande på arbetsmarknaden har istället varit ett av de mest etablerade sätten att avgöra var någon befinner sig i klassamhället. Sociologen Erik Olin Wright har med sina omfattande studier av klassamhället utgått från hur mycket makt och inflytande en individ har på sin arbetsplats, och utifrån detta kunnat definiera var någon hamnar klassmässigt. Wright menar att arbetsgivaren inte bara äger produktionsmedlen och möjlighet att anställa arbetstagare; de bestämmer också över arbetarna inom produktionen. De som är medelklass befinner sig i en mellanposition, och har visst inflytande över hur produktionsmedlen ska användas och kan lägga upp arbetet så som det passar dem.

I vissa fall har medelklassen fått makt delegerad till sig, som de kan utöva över andra. Ur detta perspektiv anses medelklassen befinna sig både i kapitalist- och arbetarklassen: de är som kapitalister i att de har inflytande över upplägget av arbete; de är som arbetstagare genom att de säljer sitt arbete, kontrolleras och exploateras av kapitalister, som också bestämmer vad de ska göra. Medelklassen upptar därmed *motsägelsefulla positioner* inom klassförhållandena. Det exempel som Wright främst framhåller är sjuksköterskor, vilka inte har kontroll över kapital och inte heller har någon makt över produktionsmedlen, men däremot inflytande över andras arbete (undersköterskor och sjukvårdsbiträden) och ofta över hur de bäst tycker att arbetet ska utföras. Här menar Wright att de innehar två positioner på arbetsmarknaden och är typisk medelklass². Sociologen Göran Therborn skriver också om det svenska mellanskiktet i boken *Klasstrukturen i Sverige 1930–80*. Therborn menar att i reproduktionen av liv och arbetskraft möter man mellanskikt som lärare, sjuksköterskor, anställda läkare och tandläkare, socialarbetare, psykologer, personaltjänstemän och föreståndare för offentliga kök³.

Det andra som Wright trycker på, när det gäller klass, kretsar kring innehav av viss kompetens. Liksom chefer besitter arbetare med hög kompetens och expertis en privilegierad position på arbetsmarknaden. Innehav av särskild kompetens ger arbetaren en särskild plats inom klassförhållandena. Man kan också ha sådan kompetens att ens arbetsgivaren inte förstår vad man gör, hur lång tid en viss arbetsuppgift tar eller vad som skulle vara en rimlig ersättning för utförd uppgift. Detta gör det svårt att övervaka och kontrollera denna typ av arbete, och innebär också att människor med särskild kompetens har något av ett övertag gentemot arbetsgivaren vid förhandlingar. Denna grupp har också i regel högre marknadsvärde och kan sälja sin arbetskraft till högre ersättning och det kan vara svårt att detaljövervaka deras

arbetsuppgifter. Deras arbetskontrakt bygger ofta på lojalitet i utbyte mot lön. Wright kallar denna summa för *lojalitetsränta*.

Wright har i sin bok *Class, Crisis and the State* skrivit att arbetsgivarna urskiljer tre typer av makt och kontroll av arbetet:

1. Ägande av kapital.
2. Beslutanderätt över användningen av produktionsmedel.
3. Rätt att bestämma över och kontrollera andras arbetskraft.⁴

De här tre aspekterna av makt och kontroll manifesterar sig på olika sätt och lägger grunden till hur kapital och maskiner ska användas och hur mycket som ska produceras av något. Man kan också använda detta synsätt för anställda inom offentlig sektor, framför allt vad det gäller sådant som hur man övervakar arbetskraften, genom målstyrning eller annan noggrann kontroll. Men det är också relevant vilken frihet man ger arbetarna att lägga upp arbetet efter eget huvud.

Det är de två sista av Wrights tre typer av makt som denna text kommer att fokusera på: beslutanderätt och kontroll av arbete. När beslutanderätten och kontrollen förändras, förskjuts också gruppens klassposition.

Tidigare har medelklassens produktionsresultat i regel varit svåra att mäta och kontrollera på ett sådant sätt som arbetarklassens produktion. Arbetsuppgifterna har varit komplicerade att kvantifiera och detaljövervaka. Det har varit oklart om produktionsresultaten ändras från ett år till ett annat. Genom den lojalitet som funnits mellan arbetsgivaren och medelklassarbetaren har arbetsuppgifterna utförts, trots medelklassarbetarnas autonomi och trots problem med mätbarheten av deras arbetsinsatser. Över tid har dock medelklassarbeten blivit allt mer standardiserade och lättare att övervaka. Arbetsuppgifterna har också ofta tvingats in i mallar som innebär att produktiviteten i dessa arbeten lättare kan studeras. Samtidigt som detta har skett har också medelklassen ökat i antal.

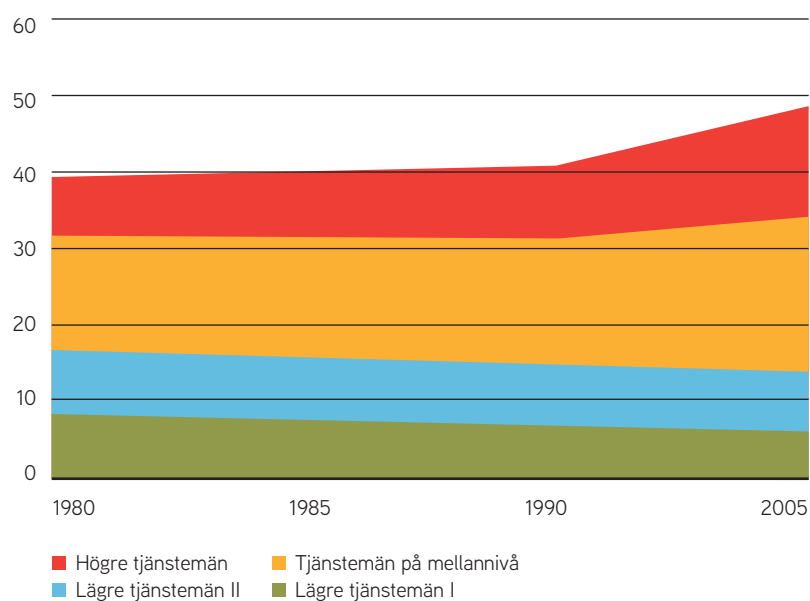
» ÖVER TID HAR
DOCK MEDELKLASS-
ARBETEN BLIVIT
ALLT MER
STANDARDISERADE
OCH LÄTTARE ATT
ÖVERVAKA

KAPITEL 3.

Tjänstemännens ökande andel i Sverige

Vid en första anblick så verkar medelklassen vara en stor grupp i det svenska samhället, i synnerhet om man följer utvecklingen och tillväxten av tjänstemannaarbeten. Sverige har gått från att vara ett jordbrukssamhälle vidare till ett industrisamhälle och slutligen till ett tjänstesamhälle. I och med denna utveckling har tjänstemannayrkena ofrånkomligen blivit fler. Det är också en större grupp som ser sig själva som medelklass. År 1943 var det 27 procent som ansåg sig tillhöra medelklassen eller den övre medelklassen. År 2008 utgjorde samma grupp 68 procent av hela befolkningen⁵. Om man studerar den socioekonomiska indelning (SEI) som SCB arbetat utifrån utgör också tjänstemännen en ökande andel av löntagarna.

Diagram 1. SCB:s Yrkesklassificering 1985 till 2005.

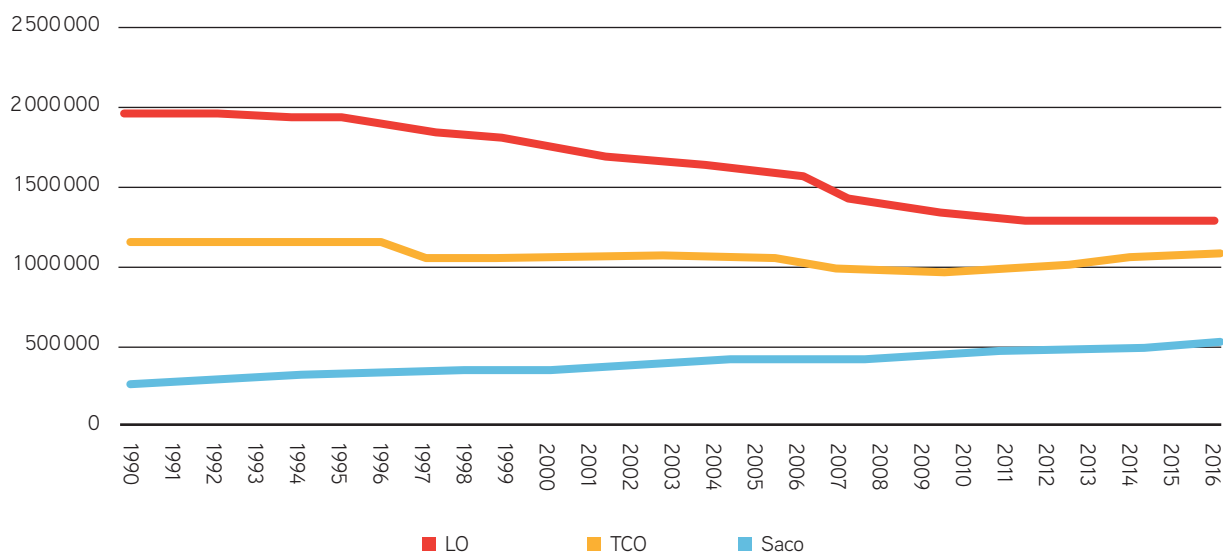
Källa: SEI statistik SCB

Denna klassificering har man slutat rapportera då den anses föråldrad, men fram till 2005 kan man se att andelen tjänstemän ökade till att nästan utgöra 50 procent av de yrkesverksamma på den svenska arbetsmarknaden. Det är i synnerhet högre tjänstemän och tjänstemän på mellannivå som blivit fler, medan de lägre tjänstemännen minskat något. Till högre tjänstemän räknar man yrken som i regel krävt en magisterexamen så som civilingenjör och advokat. Bland tjänstemän på mellannivå finner man till exempel sjuksköterskor, lärare och arbetsförmedlare. Bland många av dessa tjänstemän på mellannivå har också expertisen ökat över tid. Svenska sjuksköterskor har till exempel högre kompetens- och utbildningskrav än sjuksköterskor i andra europeiska länder. Läraryrket har blivit ett legitimationsyrke.

De lägre tjänstemännen delar man upp i facklärd och icke facklärd där i synnerhet den senare gruppen har minskat. Mycket tyder på att den utveckling som kan ses i Diagram 1 har fortsatt och de högre tjänstemännen och tjänstemän i mellanposition har fortsatt öka, i takt med god ekonomisk konjunktur och stor efterfrågan på utbildad arbetskraft. Detta innebär att allt fler har tjänstemannayrken och allt fler kommer kategoriseras som medelklass.

Ett annat sätt att studera klass är fackföreningstillhörighet. En begränsning med denna metod är att organisationsgraden förändras över tid, men inte alltid på samma sätt i de olika centralorganisationerna, och att den därför inte ger en heltäckande bild av klassammansättningen.

Diagram 2. Fackföreningsanslutningen för yrkesaktiva 1990 till 2016.

Källa: Statistik från Anders Kjellberg, *The Membership Development of Swedish Trade Unions and Union Confederations Since the End of the Nineteenth Century*, 2017.

Vad som är mycket tydligt i figuren ovan är att LO-förbunden förlorat många medlemmar. Genom den borgerliga alliansens förändringar av arbetslöshetskassan lämnade över 400 000 personer arbetslöshetskassorna och därmed ofta även fackförbunden⁶. Det tappet har inte kunnat vändas utan har bara fortsatt. Om man studerar förändringarna av fackföreningarna i Sverige har Tjänstemännens centralorganisation (TCO), vilken har medlemsförbund som Lärarförbundet och Polisförbundet och Vårdförbundet, legat stadigt medan Svenska Akademikers Centralorganisation (Saco) ökat och knappt påverkats av förändringar av arbetslöshetskassan. Tillsammans passerade TCO:s och Sacos medlemsantal LO:s redan 2008. Detta är ett historiskt skifte. Sverige har idag en av världens mest fackföreningsanslutna tjänstemannakårer. År 2016 hade TCO och Saco tillsammans över 1 600 000 medlemmar, medan LO hade cirka 1 270 000 medlemmar samma år. TCO har också slagit sig för bröstet och menat att det är världens mäktigaste medelklassorganisation⁷.

Fackföreningstillhörigheten ska inte underskattas. Genom att tillhöra ett fackförbund är man en del av en intresseorganisation som driver på för vissa frågor. Man kommer troligen därmed anse att vissa

samhällsfrågor är viktigare för kollektivet man tillhör. Medelklassens fackförbund har dock inte heller tagit på sig den samhällsbärande roll som LO ofta tog under stora delar av 1900-talet då LO utgjorde den huvudsakliga kraften mot företagarmakten i samhället och kämpade för reformer som berörde fler än de egna medlemmarna. Tjänstemännens fackförbund har i större utsträckning ägnat sig åt att värna om de egna medlemmarna. Ett tydligt sådant exempel är de olika typer av tilläggsförsäkringar som fackföreningsmedlemmarna kan teckna som hjälper dem om de till exempel skulle bli arbetslösa. Ett annat exempel är Lärarnas Riksförbund som inte organiserar utbildade lärare. Därmed så förstärks känslan av att tillhöra en viss profession eller yrkesgrupp, mer än att tillhöra ett stort löntagarkollektiv. Utifrån denna synvinkel verkar också medelklassen stå sig stark, då den är så pass välorganiserad och samtidigt växer stadigt. De grupper som undersöks i denna artikel är stora yrkesgrupper och i stor utsträckning organiserade i tjänstemannafackföreningarna. I Sverige 2015 fanns det 140 158 legitimerade sjuksköterskor under 65 år. Samma år fanns det runt 20 000 poliser i Sverige och totalt inom skolväsendet 132 300 heltidstjänster läsåret 2016/2017⁸. Både sjuksköterskor och grundskollärare hamnar på topp 20 av de vanligaste yrken i Sverige och topp fem av vanligaste medelklassarbetena. Det är därmed några av de största yrkesgrupperna som finns i Sverige.

Det är en lång historisk trend att medelklassen ökar; många medelklassarbeten har också initialt haft makt, inflytande och därmed också status. Till exempel var folkskollärare tillsammans med präster aktade och utgjorde ibland de enda medelklasspersonerna i mindre samhällen. Sjuksköterskor har historiskt haft underställda biträden och undersköterskor och haft stort inflytande över både andras arbete men också över det egna arbetet. Ökningen av medelklassen har åtföljts av en förändrad arbetssituation, där sådant som tidigare karakteriserade medelklassens arbeten inte längre kan tas för givet, i synnerhet vad det gäller inflytande och makt över arbetet. Detta är inget nytt, utan har också en lång historia. Tjänstemän har sedan 1800-talet förlorat inflytande på sina arbetsplatser och den status och makt de haft har stegvis försvunnit. Det visar bland andra Mats Greiff i sin avhandling *Kontoristen: från chefens högra hand till proletär* om tjänstemännens utveckling från 1840 till 1950. Greiff pekar på att redan under det tidiga 1900-talet deklaserades tidigare prestigefyllda medelklassarbeten (med deklassering menas i denna artikel hur en grupp rör sig socialt och statusmässigt nedåt i samhällshierarkin genom förlust av makt och inflytande). Genom allt större produktionsenheter och allt mer omfattande arbetsdelning har också tjänstemannarbeten fått en mer rutinmässig utformning. Det har över tid utvecklats en hel uppsjö av nedlåtande begrepp för att fånga denna grupp: manschettproletär, kontorsslavar, bladvändare etc.⁹ Ökningen av medelklassen tillsammans med dess minskade inflytande har också inneburit att dess position på arbetsmarknaden har förändrats. Detta uppmärksammas också av Göran Therborn i *Om klasserna i Sverige 1930–1980*, där han skriver om att mellanskitets tillväxt åtföljdes av en tilltagande proletarisering under efterkrigstiden¹⁰. Men även om detta har varit en stegvis process där en del medelklassarbeten allt mer fått arbetarklasspräglad karaktär har införandet av New Public Management (NPM) inneburit något nytt för medelklassen.

» GENOM ALLT STÖRRE PRODUKTIONSENHETER OCH ALLT MER OMFATTANDE ARBETSDELNING HAR OCKSÅ TJÄNSTEMANNAARBETEN FÅTT EN MER RUTINMÄSSIG UTFORMNING

KAPITEL 4.

New Public Management förändrar medelklassen

» **NPM INNEBÄR
OCKSÅ ETT STÖRRE
FOKUS PÅ KONTROLL
AV PRODUKTION**

New Public Management är i grunden ett produktionssystem vilket hämtats från den industriella sektorn och implementerats på många områden av den svenska offentliga verksamheten. Inom NPM är målet att man från ledningens sida ska kunna ha en tydlig styrning av produktionen, där offentliga resurser ska utnyttjas på ett effektivt och rationellt sätt. Denna styrfilosofi etablerades inom den offentliga sektorn i England under 1980-talet och har sedan dess spritt sig över världen. Själva begreppet New Public Management myntades 1991 av den brittiske statsvetaren Christopher Hood. De sammanfattade drag han funnit består av att bryta upp stora enheter, ge plats för konkurrens och mäta resultaten, i möjligaste mån med kvantitativa mått. Det handlar i stor utsträckning om att den offentliga sektorn ska försöka efterlikna det privata näringslivet och göras lättare att kontrollera och mer effektivt med mindre resursslöseri som resultat.¹¹

NPM innefattar ett tydligt införande av "management" inom den offentliga sektorn. Detta innebär en tydligare och synligare styrning genom mandat givna till vissa personer inom den offentliga sektorn. Inom NPM görs uppföljningar av prestationer och resultat, vilka ofta sker genom att kvantifiera mål som kan jämföras mot prestationerna för att se om det gått bra eller dåligt och om produktionen utfallit som önskat. NPM innebär också ett större fokus på kontroll av produktion. Hur många ärenden handläggs av en tjänsteman, hur många patienter träffar en läkare på en dag, hur många fortkörningsböter delar en polis ut?

Företagsekonomen Stephen Osbourne menar att NPM är en styrfilosofi som i mångt och mycket grundar sig på idén om en produktion av varor. Problemet, enligt Osbourne, är att den offentliga sektorn väldigt sällan ägnar sig åt regelrätt varuproduktion, istället är det den offentliga sektorns uppgift att leverera service åt samhället och dess medborgare. I en sådan situation fungerar inte NPM-tekniken optimalt då den bygger på att producera standardiserade varor istället för tjänster som måste kunna vara flexibla. Osbourne menar att de som producerar anpassar sig efter det som ger bäst poäng, inte efter vad som egentligen behövs. Styrningen blir i större utsträckning bestämd av förutbestämda regler och mallar snarare än professionalism, kunnande och erfarenhet¹². Den stora förändringen för klassamhället är att NPM gör arbeten som tidigare var svårövervakade lättare att kontrollera. NPM gör om sådant som läkarbesök till varor, polisingripanden till mätbara pinnar och ställandet av diagnoser till poängjakt¹³.

Företagsekonomen Hans Hasselblad diskuterar det som kallas "koloniseringsteser" inom NPM. Hasselbladhs tanke är att offentliga verksamheter i allt högre grad "koloniserats" av företagsliknande praktiker och värderingar. Den nya handlingslogiken antas samtidigt begränsa, eller i värsta fall rentav utarma, professionernas självständighet och centrala roll inom dessa verksamheter till förmån

för ett produktionsinriktat managementideal hämtat från den privata företagssektorn¹⁴. Utfallet av detta har visat sig varit ödesdigert. När människor inte längre tillåts använda sin professionalism, utan istället ska agera efter bestämda mallar så får det också ett märkligt utfall på synen på olika typer av verksamhet. Vid sidan av denna varufiering får det också effekter på klassamhället.

Hur NPM påverkar tjänstemannarbeten

De yrken som jag har valt att studera i denna studie är tre som har påverkats av introduktionen av NPM och kan räknas till typiska medelklassarbeten: grundskollärare, poliser och sjuksköterskor. Exempel på andra medelklassarbeten som också påverkats av denna utveckling är socionomer, bibliotekarier, läkare, universitetslärare, tandläkare och handläggare. Inom forskning kring vad NPM har haft för effekter på samhället har ett stort fokus legat på hur produkter och tjänster försämrats genom NPM. Anställda skapar inte det som kanske behövs eller efterfrågas, istället produceras det som ger högst poäng eller flest antal pinnar. Men denna kritik läggs här åt sidan och finns att ta del av på många andra ställen. Vad som fokuserats på i denna artikel är hur införandet av NPM fått påverkan på klasspositionerna, för de som utför dessa arbeten.

En återkommande kritik av NPM är hur den bidragit till avprofessionaliseringen av vissa yrken, hur tidigare medelklassarbetare blivit berövade inflytande och makt på sina arbetsplatser och över sin arbetssituation. Idéhistorikern Sven Eric Liedman har i *Hets! En bok om skolan*, skrivit att en av brännpunkterna inom NPM gäller kvalificerade yrkesgruppers självständighet. En självständig yrkeskategori kallas ofta en profession. Medlemmarna av en profession måste ha en lång och kvalificerad utbildning som mynnar ut i en officiellt sanktionerad examen eller legitimation. I sin yrkesverksamhet har de professionella historiskt haft en ganska stor autonomi. Det har först och sist varit kollegorna som bedömt kvalitén på kollegers arbete. Om någon begår misstag är det hens likar som kan och ska upplysa hen om det och i yttersta fall utesluta den som begått misstag ur gemenskapen. "Den som inte har drabbats av några sådana problem har tämligen stor frihet i sin yrkesutövning", skriver Liedman. Den professionella har också en klient – i form av en patient, en elev eller något annan som tar hens sakkunskap i anspråk. Avgörande för professionens fortvaro är därmed allmänhetens tilltro. I takt med att samhället moderniserades blev allt fler yrken professionaliserade. Det var föreställningen som också fanns i bakgrunden för 1977 års stora universitetsreform då en rad yrkesutbildningar fogades in i universiteten och utmynnade i verkliga professioner. Det gällde framför allt sjuksköterskor. Liedman skriver att den kår som framgångsrikt kan fungera som en profession besitter makt och inflytande. Därav följer också respekt och status¹⁵. En central utgångspunkt kring professionalism är en logik, där de professionella styr och kontrollerar arbetet till skillnad från byråkratiska regler och efterfrågan på marknader, där chefer respektive kunder kontrollerar arbetet. En profession förvaltar, grovt förenklat, en viss typ av vetenskapsbaserad kunskap, kvalitetssäkrad via examina och eventuell legitimation, i en kollegial form med politisk legitimitet att genomföra ett visst samhällsuppdrag.

» ANSTÄLLDA SKAPAR INTE DET SOM KANSKE BEHÖVS ELLER EFTERFRÅGAS, ISTÄLLET PRODUCERAS DET SOM GER HÖGST POÄNG

Både inom offentlig och privat sektor har det de senaste decennierna vuxit fram krav på att allt arbete ska dokumenteras, på ett sätt som gör det överblickbart och möjligt att kontrollera utifrån. Det är i detta sammanhang som man ibland talar om avprofessionalisering. NPM har fått olika former inom olika yrkeskategorier men grundprincipen är den samma. Inom det svenska polisväsendet har det utvecklats ett pinnsystem. I Polisförbundets rapport *Polisens jakt på pinnar* avhandlas polisens kvantitativa mätmetoder för sitt arbete. Det är uppenbart att många poliser i studien är negativt inställda till polisens nya arbetsmetoder, 80 procent av poliserna som intervjuades tyckte inte att mätmetoderna förbättrade effektiviteten. Många poliser ansåg att systemet endast skapade kortsiktiga mål, att det skapade en hets och orättvisa inom poliskåren som inte är bra för arbetsmiljön, att viktiga arbetsuppgifter ofta åsidosätts. Systemet med pinnar innebär att det blir svårare att fullfölja kärnuppgifterna, att förhindra och lösa brott, att vara synlig för medborgarna och skapa trygghet¹⁶. Poliserna förlorade genom detta pinnsystem autonomi och makten över sitt arbete. De skulle inte utföra det de själva tyckte var viktigast om de ville bli beförade eller få en löneökning, utan de skulle följa det uppsatta systemets logik. Inom detta system kunde administratörer lätt överblicka deras arbete och mäta förändrad produktivitet över tid.

En grupp vars arbetssituation i stor utsträckning påverkats av NPM är lärarna. Det har skrivits otaliga artiklar om lärarnas arbetsbelastning och den sjunkande status som läraryrket har. Lärarförbundet har också protesterat mot den arbetssituation som lärarna befinner sig i. Det finns också många vetenskapliga studier som följer lärarnas förändrade roll. I artikeln *Lärarnas avprofessionalisering och autonomins mångtydighet* visar Magnus Frostensson att i och med de senaste decenniernas reformer av skolan har det skett en avprofessionalisering av lärarkåren. Detta handlar till stor del om förlorad professionell autonomi, friheten att kollegialt inom professionen styra över innehåll, form, kunskapsbas och utvärderingskriterier¹⁷. En övergripande slutsats i artikeln är att en tilltagande fragmentering av lärarprofessionen har skett, vilket kan förklaras i termer av vilken grad av autonomi som lärarna ges. Lärarna är också missnöjda med utvecklingen. I en studie som frågade lärarna vad de ansåg om den nya situationen svarade 70 procent att den ökade byråkrati och styrningen har varit negativ för kärnverksamheten¹⁸.

Niklas Stenlås har i sin studie *Läraryrket mellan autonomi och statliga reformideologier* undersökt hur kommunaliseringen av skolan och införandet av NPM har påverkat skolan. Han kommer fram till att gemensamt för kommunaliseringen och införandet av NPM är en låg respekt för de professionellas kunskaper, erfarenheter och värderingar, samt att de båda har verkat starkt nedbrytande på läraryrkets identitet, autonomi och professionaliseringsförsök¹⁹. Stenlås menar att den ensamme, professionelle läraren med en hög grad av autonomi har varit måltavla för skolreformer under trettio års tid. Denna lärarroll har uppfattats som ett konservativt ideal av politiska reformatörer²⁰. Den autonoma läraren inom grundskolan och på gymnasienivå som bestämmer över sitt arbete och lägger upp det efter eget tyckande har från mitten av 1900-talet blivit en föråldrad idé, medan det moderna är idén om läraren som följer de nya managementmetoderna. Vad som genomgående pekas på i de studier som undersöker lärarnas arbetssituation är

» EN TILLAGANDE
FRAGMENTERING AV
LÄRARPROFESSIONEN
HAR SKETT, VILKET
KAN FÖRKLARAS I
TERMER AV VILKEN
GRAD AV AUTONOMI
SOM LÄRARNA GES

» REFORMERNA
SOM DEN OFFENTLIGA
SEKTORN GENOM-
GÅTT HAR HAFT EN
NEGATIV INVERKAN PÅ
SJKSKÖTERS KORNAS
ARBETSMILJÖ

att de förlorat makt och inflytande över sin arbetssituation. Den autonomi som tidigare utmärkte yrket har sedan införandet av NPM i stora drag försvunnit. Alla anger att ökad kontroll och granskning ger mindre möjligheter att använda sitt arbetskunnande, vilket i förlängningen leder till en avprofessionalisering av yrket. Samtidigt saknar Sverige standardiserade examensprov, som är vanligt i andra länder, vilket låter lärarna bibehålla visst inflytande över arbetet.

Den grupp som de senaste åren har protesterat allra mest är sjuksköterskorna. Inom den svenska sjukvården har man implementerat ett kodsysteem med koder för varje sjukdomstillstånd. Vissa diagnoser lönar sig mer än andra och ersättningen som vården får för olika typer av diagnoser är också väldigt varierande. Med detta system finns det starka incitament för sjukvårdspersonal att ställa vissa särskilda diagnoser eftersom de lönar sig mer och ger vårdinrättningarna en bättre finansiell utdelning. Hur länge en patient får vård eller får komma på återbesök beror också på vårdsystemet. Användningen av detta system tar dock bort mycket av den professionalism och det inflytande som sjukvårdspersonal har på själva vården. Denna utveckling har också blivit uppmärksam i flera studier. Dennis Beach menar i sin forskning att reformerna som den offentliga sektorn genomgått har haft en negativ inverkan på sjuksköterskornas arbetsmiljö, då de fått sämre arbetsvillkor och känner en lägre grad av självständighet än innan införandet av NPM, vilket lett till en ökad nivå av oro och depression bland sjuksköterskor²¹.

Till den ökade övervakningen och kontrollen av arbeten tillkommer också en ökad arbetsbelastning genom rationalisering och att allt färre ska utföra allt mer arbete. Det går också att se en ökad arbetsbelastning inom typiska medelklassarbeten, både inom privat och offentlig sektor. Detta har lett till ökade antal sjukskrivningar inom dessa grupper och att man i större utsträckning byter yrkesbana. Försäkringskassan visade 2015 att det genomsnittliga sjukalet bland kvinnor i allmänhet är 136 per 1000 anställda. Genomsnittet för sjuksköterskor är 148. För barnmorskor och specialistsjuksköterskor 142²². En undersökning beställd av Polisförbundet visar att tre av fyra poliser har funderat på att byta arbete.

Rekryteringen till dessa medelklassyrken blir i förlängningen också svårare, då yrken som tidigare åtnjutit viss status över tid försvagats och försämrats allt mer, på flera olika plan. På både polis- och lärarutbildningen står platser tomma. Inom en nära framtid kommer det behövas nya lärare, då många av de nuvarande lärarna inom det närmsta decenniet kommer gå i pension. Det har diskuterats om man ska minska kraven på polisutbildningen för att kunna rekrytera fler till yrket, då det blivit svårare för den enskilda individen att motivera varför man ska gå en lång utbildning och ta studielån för att få ett yrke som sammantaget ger lägre livslön än många andra yrken. Deklassering och att lönerna är så pass låga innebär att det blir färre som vill utbilda sig inom dessa yrken, vilket gör att det även framöver kommer råda brist på utbildad personal. Detta, tillsammans med dåliga och mycket ansträngda arbetsvillkor, har exempelvis orsakat stort underskott av sjuksköterskor i Sverige.

KAPITEL 5.

Löneutvecklingen – den fallande lojalitetsräntan

» **ÖVER TID HAR
DET OCKSÅ BLIVIT
EN ÖKAD ARBETS-
BELASTNING INOM
MÅNGA MEDELKLASS-
ARBETEN SAMTIDIGT
SOM GENOMSNITTS-
LÖNEN INTE HAR
STIGIT**

Vid sidan av det inflytande och den makt som brukar karakterisera medelklassen är det också de högre lönerna, eller det som Erik Olin Wright kallar för lojalitetsränta, som är typiskt för medelklassen. Genom den relation som finns mellan medelklassarbetstagaren och arbetsköpare finns det en lojalitet som belönas med en högre förvärvslön. I takt med att medelklassgrupperna har ökat på arbetsmarknaden, och att de inte längre sitter i en särskild utvald position, har medelklassens löner också blivit en utgiftspost likt vilken som helst för större företag och verksamheter. Antalet sjuksköterskor i Sverige har ökat från 20 000, år 1960 till över 140 000 på 2010-talet. En ökning som är betydligt större än befolkningstillväxten. Att tjänstemännen och anställda inom offentlig sektor blir allt fler innebär också att det blir allt dyrare att hålla dem med höga löner. I det längre perspektivet blir det därmed ett problem med att upprätthålla lojaliteten bland dessa arbetsgrupper, en lojalitet som behövs för att arbetet ska utföras korrekt.

Övertid har också arbetsbelastningen inom många medelklassarbeten ökat samtidigt som genomsnittslönen inte har stigit. Medianlönen i Sverige år 2017 ligger runt 29 000 kronor före skatt. Lönerna för de i denna artikel undersökta grupperna är också något som kommit upp till diskussion och debatt flera gånger. De vars löner främst har uppmärksammas är sjuksköterskorna, en grupp som också har protesterat högljutt mot den dåliga löneutvecklingen. Sjuksköterskestudenterna har haft en paroll, "Inte under 24 000", vilket syftar på att de inte ska ha under 24 000 kronor som ingångslön, en summa som senare ökades till 25 000 kronor. Det har dock funnits en ovilja att gå sjuksköterskorna till mötes och betala ut dessa ingångslöner. Detta har orsakat ett stort underskott av sjuksköterskor i Sverige, då sjuksköterskor både söker sig utanför de traditionella yrkesplatserna som sjukhus och vårdcentraler, men också för att man börjar arbeta utomlands, företrädesvis i Norge. Detta har inneburit ökad arbetsbelastning för de kvarvarande sjuksköterskorna eller att vårdavdelningar rent av stängs ner i Sverige, med omfattande konsekvenser för hela den svenska vårdapparaten och alla de som behöver vård. Detta har också skapat beroende av väldigt dyra tillfälliga lösningar genom bemanningsföretag och staffetpersonal.

Liknande klagomål har kommit från både poliserna och Polisförbundet, som också sett en stagnerande löneutveckling över tid. Polisförbundet har också ställt kravet på att poliserna ska ha 25 000 kronor som ingångslön samt att erfarenhet ska löna sig. Polisfacken har flaggat för något så ovanligt som att de varit redo att strejka för att få högre löner. Enligt lönestatistik ligger polisernas medianlön på strax över 25 000 kronor efter 10 års yrkeserfarenhet²⁴.

Den grupp som kanske protesterat mest mot den sjunkande statusen som yrket har haft är lärare. Denna grupp har dock fått upp sina löner och 2015 ligger genomsnittet för lärarlöner på strax under 32 000 kronor. Grundskolelärare har idag runt 29 000 kronor i medellön.

I en studie av nationalekonomerna Mats Persson och Eva Skult framgick det dock att gymnasielärarnas genomsnittslön på 1950-talet var 140–180 procent av till exempel industritjänstemännens lön. Idag är den siffran lägre än 80 procent. I samma jämförelse hamnar lönen för mellanstadielärare på ungefär 70 procent²⁵. Vid sidan om dessa typer av arbeten finns det också tydligt bevis på andra medelklassgrupper som har fått en ekonomisk förbättrad position och får mer makt och inflytande. Till dessa räknas högre tjänstemän och en del av de som arbetar inom administration och som i förlängningen har inflytande och översyn över vad andra gör. En del administratörer har genom NPM därmed fått ökad kontroll och flyttat upp ett pinnhål, medan den egentliga kärnverksamheten har blivit degraderad.

KAPITEL 6.

Spänningen mellan olika medelklassgrupper

Vid sidan av de medelklassyrken som har granskats i denna text finns det onekligen medelklassgrupper som fått det betydligt bättre. De har fått en stärkt yrkesprofession, högre löner och betydligt mera kontroll över andra som också yrkesarbetar, ofta över andra personer som också har medelklassyrken. Det har därmed skapats spänningar och antagonism i medelklassen mellan de som har fått ökat inflytande och kontroll och den grupp som har fått se en motsatt utveckling. Utvecklingen av NPM har också till viss del ändrat på hierarkin. En del högre administratörer har fått ökat inflytande över arbetsdelning, kontroll och måluppfyllnad och därmed stigit i graderna, medan de som utför arbetet inom själva kärnverksamheten, har fått mindre makt och inflytande och i viss mån kommit närmare en arbetarklassposition.

När Erik Olin Wrights använder termen "motsättningsfyllda positioner" på arbetsmarknaden för att förklara medelklassens position menar han att medelklassen både kan vara arbetare, i den meningen att de är lönearbetare, men också att de är kapitalister i det att de kunde styra arbetet. Till saken hör också att olika delar av medelklassen står kapitalet närmare, i synnerhet inom den privata sektorn, medan andra står arbetarklassen närmare och att dessa relationer inte är statiska, utan över tid kan ändras klassmässigt. Olin Wright menar att det är en viss grupp av medelklassen som har en form av begränsade egendomsrättigheter som främst brukar associeras med den ägande klassen: rätten att anställa och avskeda. Olin Wright menar därmed att denna grupp har en alldeles särskild roll inom de motsättningsfyllda klasspositionerna och han pekar ut dem som en form av småborger-skap med ovanligt mycket inflytande över de andra arbetarna²⁶. I större verksamheter är det Human Resources eller Managementavdelningar som arbetar med lönesättning, rekrytering och mätning av personalens prestationer. Det är ofta dessa som har kontroll över att de uppsatta målen inom NPM följs och det är också de som löneförhandlar. Dessa NPM-administratörer har blivit delegerad denna makt av sina arbetsgivare. Deras främsta motpart blir därför andra anställda eftersom de har fått ett mandat att övervaka och följa upp arbetskraftens resultat, men också de som förhandlar om lön. Denna medelklassgrupp står därför närmare arbetsgivarna.

Denna utveckling gör också konfliktytorna oklara, där det är olika medelklassgrupper som hamnar på olika sidor av förhandlingsbordet. I många av de debattartiklar och insändare som skrivits av personer som arbetar under NPM uttrycks en frustration över att styras av en viss modell. Det är inte alltid lätt att se denna utveckling ur ett klassperspektiv, då det inte verkar finnas någon tydlig avsändare. Till saken hör att det ligger i arbetsgivarens intresse att införa dessa modeller, att lättare kunna övervaka arbetet och på det sättet ha mera makt och kontroll över arbetet som utförs.

Att medelklassens roll förändras är som sagt inget nytt. Denna

» OLIKA
MEDELKLASS-
GRUPPER HAMNAR
PÅ OLIKA SIDOR AV
FÖRHANDLINGS-
BORDET

» **MÄNNISKOR ANSÅG
ATT DE SJÄLVA HADE
BLIVIT MEDELKLASS
MEN I SAMMA
TAKT HADE OCKSÅ
BETYDELSEN AV ATT
VARA MEDELKLASS
ÄNDRATS**

utveckling speglades i den stora maktutredningen, *Demokrati och makt i Sverige*, som genomfördes 1993. I denna undersökning menar man att betydligt färre identifierade sig med arbetarklassen än tidigare. En ökande andel, även bland arbetarna, hade kommit att känna sig som medelklass. Många ansåg också att arbetarklassen inte längre hade makten i samhället, utan de flesta såg makten som koncentrerad till de högsta sociala skikten. Den stora förändringen låg i klasskänslan hos offentliga sektorns anställda²⁷. Allt fler hade börjat känna sig som medelklass men de kände sig inte som delaktiga i en folkrörelse på väg att omdana samhället. I *Demokrati och makt i Sverige* skriver man att många av den tidens mål hade förverkligats och samhällsklassen hade försvagats. Identifikationen med en rörelse i färd med att erövra makten hade ersatts av en känsla av att ha överlämnat den till en samhällselit. Klassbegreppet kunde därför knappast sägas ha förlorat sin mening. Respondenterna i undersökningen ansåg att det översta sociala skiktet i samhället, med makt och inflytande, fortfarande fanns kvar. Men från att ha betraktat sig själva som en del av arbetarklassen med makt, hade de alltmer börjat betrakta sig som en medelklass utan makt²⁸. Klassmedvetenhet som här illustrerats visar på att människor ansåg att de själva hade blivit medelklass men i samma takt hade också betydelsen av att vara medelklass ändrats. Slutsatsen i maktutredning från 1993 verkar ha förstärkts över tid då ännu fler anser att de under de senaste decennierna förlorat inflytande och makt över sin arbetssituation.

KAPITEL 7.

Slutsatser: Medelklassen växer och tappar mark

» GRÄNSEN MELLAN ARBETARKLASS- OCH MEDELKLASS-ARBETEN UPPHÄVS

Medelklassen har vuxit. Det är fler människor som befinner sig i tjänstemannaarbeten än tidigare. Fler är medlemmar i tjänstemannafackföreningarna. Om man frågar människor vilken klass de tillhör har också medelklassen ökat. Om man däremot utgår från Erik Olin Wrights idéer om klass blir bilden av den stora starka och inflytelserika medelklassen mera komplex. Wright menar att det som karakteriserar medelklassen är dess motsättningsfyllda positioner på arbetsmarknaden, att de är arbetare samtidigt som de har inflytande och autonomi. Dessutom har de arbetsuppgifter som inte går att övervaka lika enkelt som arbetarklassyrkenas. Minskat inflytande över sin arbetssituation har varit en genomgående trend inom medelklassarbeten under lång tid men genom införandet av NPM har rätten att bestämma över det egna arbetet tydligt begränsats²⁹. Detta innebär att även om medelklassen numerärt ökar så blir samtidigt själva begreppet medelklass urvattnat.

Genom ökad övervakning och kontroll av medelklassarbeten har det skett en avprofessionalisering av flera yrken; medelklassarbetaren bestämmer inte längre hur man lägger upp arbetet och man förlorar därmed sin autonomi. Förändringar av hur många ärenden man klarar av eller vilka diagnoser man sätter kan kontrolleras från ett år till ett annat. De har förlorat makt och inflytande över sin arbetssituation och anses inte längre kapabla att fatta rationella och nödvändiga beslut, utan istället arbetar de under vissa typer av ekonomiska modeller. Flera av de grupper som blivit underkastade denna nya typ av mätbarhet har också protesterat mot utvecklingen. De motsägelsefulla positioner som medelklassen, enligt Erik Olin Wright, befinner sig i blir mindre motsägelsefulla då man fråntagit medelklassen inflytande och makt över sin egen arbetssituation. Medelklassen blir arbetare bland andra. I förlängningen innebär detta att gränsen mellan arbetarklass- och medelklassarbeten upphävs.

Problemet är att medelklassarbetarna trots detta inte längre ser sig som ett löntagarkollektiv, utan som separata professioner som kämpar för att höja den egna statusen. En del av facken vill också främst stärka de professioner de företräder. Allt detta innebär att medelklassarbetarna får mindre förankring i ett starkt löntagarkollektiv och istället får vi små separata grupper som kämpar för sitt. De gemensamma landvinningar som alla löntagare tillsammans kunde uppnå under 1900-talet blir passé och varje yrkesgrupp kämpar för sig och har försäkringar som täcker just dem. Ofta uttryckas missnöjet genom att man vill återupprätta statusen för en viss arbetskategori. Men som Sven-Eric Liedman skriver:

[F]örst och främst kommer makt och inflytande, därav följer respekt och status. Något återupprättande av statusen för vissa arbeten kommer inte komma om inte arbetarna ges inflytande och kontroll över sin arbetssituation, något som ofta sker genom gemensam kamp med andra.³⁰

Dagens introverta fackliga arbete motverkar därmed den ursprungliga tanken om att höja statusen för den specifika yrkesgrupp som företräds. Det starka löntagarkollektiv som spände över både arbetar- och medelklassarbetare under 1900-talet, blir därmed ordentligt försvagat.

Denna utveckling påverkar hela klassamhället. Utifrån Olin Wrights teorier om vad som personifierar de i medelklassen, det vill säga beslutanderätt och kontroll, blir därmed den svenska medelklassens position allt skakigare och kan ifrågasättas allt mer. Förutom sådant som inflytande över den egna arbetssituationen är lönen och själva ersättningen för arbetet en annan aspekt som också blir intressant att titta på för dessa grupper. Samtidigt som arbetsbelastningen, övervakningen och kontrollen har ökat inom medelklassarbeten ligger lönerna runt medellönen för de arbeten som undersökts i denna artikel. Då vissa grupper har begränsad strejkrätt, då deras strejk kan innebära samhällsfara, finns det få andra sätt att protestera än genom att lämna yrket, lämna de klassiska arbetsplatserna eller rent av inte söka sig till utbildningar som leder till dessa arbeten. Lojaliteten har därmed onekligen minskat mellan vissa medelklassarbeten och deras arbetsgivare.

Den svenska medelklassen, såsom medelklassen på många andra ställen i västvärlden, kommer troligtvis bli allt mer klämd och pressad genom minskning av makt och inflytande, ökade krav på legitimation och examina till trots. Med det sagt så drabbas inte alla tjänstemannagrupper lika. Det finns tjänstemän, i synnerhet inom administration och högre tjänstemän, som har fått större kontroll över andras arbete, höjda lönenivåer och mera omfattande autonomi, vilket innebär att deras positioner har blivit betydligt bättre och gett dem ökat inflytande över andra. Denna grupp har därmed stärkt sin position på arbetsmarknaden och därmed också sin klassposition i samhället. Men den övergripande effekten blir att New Public Management proletariserar medelklassen.

Deklassering av en grupp kan få långtgående både ekonomiska och politiska konsekvenser. En medelklass som känner sig pressad har tidigare i den svenska historien, men även i andra länder, vänt sig till reaktionära politiska alternativ, som vill vrida klockan tillbaka. Men man kan också se det motsatta, att denna utveckling av en allt mer pressad medelklass kan leda till återskapandet av ett större löntagarkollektiv där både medelklass- och arbetarklassyrken ingår och ser sina gemensamma intressen. Välorganiserade, välutbildade men tillbakatryckta grupper har historiskt såväl som globalt visat på mycket stor politisk förändringskraft.

» **DEN ÖVERGRIPANDE
EFFEKTEN BLIR ATT
NEW PUBLIC
MANAGEMENT
PROLETARISERAR
MEDELKLASSE**

Noter

- 1 Moore, Charles, *The Middle-Class Squeeze*. Wall Street Journal 25 september 2015, <https://www.wsj.com/articles/the-middle-class-squeeze-1443194736>.
- 2 Olin Wright, Erik (red.), *Approaches to Class Analysis*.
- 3 Therborn, Göran, *Klasstrukturen i Sverige 1930–80*.
- 4 Olin Wright, Erik, *Class, Crisis, and the State: The class structure of advance capitalist societies 1978*.
- 5 Gallup 1943, Klass-SOM Institutet (2008).
- 6 Kjellberg, Anders, *Kollektivavtalens täckningsgrad samt organisationsgraden hos arbetsgivarförbund och fackförbund*, 2010.
- 7 Westerlund, Uno, *TCO's historia 1944–2010; En glansfull framtid, perspektiv på TCO*.
- 8 SCB yrkesstatistik 2016.
- 9 Greiff, Mats, i sin avhandling *Kontoristen: från chefens högra hand till proletär*.
- 10 Therborn, Göran, *Om klasserna i Sverige 1930–1980*, s.66.
- 11 Hood, Christopher, *A Public Management For All Seasons*, (1991) och *The "New Public Management" in the 1980's – Variations on a Theme*,
- 12 Osbourne, Stephen, *The New Public Governance Emerging Perspectives on the Theory and Practice of Public Governance*.
- 13 Ibid.
- 14 Hasselbladh, Hans, *Bortom New Public Management – Institutionell transformation i svensk sjukvård*.
- 15 Liedman, Sven-Eric, *Hets! En bok om skolan*.
- 16 Polisutredningen: *Polisens jakt på pinnar*, 2009, http://www.blajus.nu/sites/t/files/filarkiv/pdf/2012_arkiv/jakten_pa_pinnar.pdf.
- 17 Frostensson, Magnus, *Lärarnas avprofessionalisering och autonomins mångtydighet*.
- 18 Brante, Thomas, *Den professionella logiken: Hur vetenskap och praktik förenas i det moderna kunskapssamhället*.
- 19 Stenlås, Niklas, *Läraryrket mellan autonomi och statliga reformideologier*.
- 20 Ibid.
- 21 Beach, Dennis, *Restructuring in Education and Health-Care Professions: Some General Developments in Seven European Countries* att 2011.
- 22 Försäkringskassan: *Korta analyser 2015:1 Yrke och sjukfall*.
- 23 Polisförbundet: *Medlemsundersökning maj 2016*.
- 24 Polisens löner <http://www.lonestatistik.se/loner.asp/yrke/Polis-1002>.
- 25 Persson, Mats & Skult, Eva, *Lärarlönerna 2013*.
- 26 Olin Wright, Erik, *Understanding class*, 2016, s. 172.
- 27 *Demokrati och makt i Sverige*, SOU 1990:44, s 36–37.
- 28 Ibid.
- 29 Olin Wright, Erik, *Class, Crisis, and the State: The class structure of advance capitalist societies*, 1978.
- 30 Liedman. Sven-Eric, *Hets! En bok om skolan*.

Klass i Sverige

- Rapport 1: Klass, identitet och politisk mobilisering
- Rapport 2: Arbetarlitteraturen och klassamhället
- Rapport 3: Arbetarklassens symboliska utplåning i medelklassens medier
- Rapport 4: Mediekapitalet
- Rapport 5: Nomaderna på den svenska arbetsmarknaden
- Rapport 6: Det nya arbetslivet: management-by-stress
- Rapport 7: Svängdörrarnas förlovade land
- Rapport 8: Vilka är "vi" i jämställdhetspolitiken?
- Rapport 9: Klassamhällets tystade röster och perifera platser
- Rapport 10: En fråga om klass i framtidsstaden Malmö
- Rapport 11: I väntan på klasspolitik
- Rapport 12: Medelklassens förändrade maktposition